

1.1 Wapens

1.1.1 Wat staat er op het spel?

Alle wapens hebben één ding gemeen: ze zijn ontworpen om te doden, verminken en vernietigen. Daarom vormen ze een bedreiging voor het meeste fundamentele recht van de mens: het recht op leven. Wapens worden ingezet in oorlogen en andere grote gewapende conflicten, zoals recentelijk in onder andere Somalië, Tsjetsjenië, Soedan, Irak, Afghanistan, Georgië, Israël, Birma, DR Congo, Nepal en Colombia. In veel van deze conflicten spelen gevechtstroepen die niet tot een staat behoren (zoals rebellengroepen) een prominente rol, wat de mogelijkheden voor de internationale gemeenschap om hen verantwoordelijk te houden voor mensenrechtenschendingen beperkt. Deze gewapende conflicten bedreigen de veiligheid van grote delen van de wereldbevolking.ⁱ Bovendien worden wapens niet alleen gebruikt in grootschalige gewapende conflicten. Overal waar mensen wapens kunnen bemachtigen, worden ze ingezet om conflicten tussen individuen, binnen gezinnen of tussen groepen en bendes 'op te lossen'. Vandaag de dag zijn ongeveer 650 miljoen kleine vuurwapens in omloop, waarvan bijna 60% in handen van particulieren.ⁱⁱ

Staten hebben het recht om hun burgers te beschermen en individuele of collectieve veiligheidsbelangen te verdedigen. Zulke rechten gaan echter gepaard met verantwoordelijkheden, zoals het controleren van en toezicht houden op de overdracht en het gebruik van wapens. Toch is er in de praktijk een groot gebrek aan doelmatigheid van regeringen en multilaterale instanties (zoals de [Veiligheidsraad van de Verenigde Naties](#)) om de internationale handel in wapens te controleren. Rapporten van zowel de [Control Arms Campaign](#) en [Saferworld](#) tonen aan hoe de wapenindustrie de mazen in de wet gebruikt om wapenembargo's en exportcontroles te omzeilen. Hierdoor zijn noch wapenembargo's en vergunningsystemen, noch het toezicht op de wapenhandel in staat geweest om wapens uit de handen van dictators, onderdrukkers of andere zware overtreders van de mensenrechten te houden.ⁱⁱⁱ

De totale wereldwijde uitgaven aan wapens hadden in 2008 een omvang van naar schatting US\$ 1.464 miljard, wat overeenkomt met zo'n 2,4% van het mondiale Bruto Nationaal Product (BNP) of ruim 200 dollar per wereldburger. In het afgelopen decennium zijn de uitgaven aan militaire goederen wereldwijd met 45% gestegen. De Verenigde Staten zijn goed voor 41,5% van de mondiale militaire uitgaven, op grote afstand gevolgd door China, Frankrijk, Groot-Brittannië en Japan (ieder ongeveer 5%).^{iv}

Belangrijk is ook de relatie tussen militaire uitgaven en de ontwikkeling van arme landen. Wereldwijd vormen militaire uitgaven ongeveer 10% van de totale publieke uitgaven. In ontwikkelingslanden - waar juist een grote behoefte bestaat aan investeringen in landbouw en voeding, onderwijs, gezondheidszorg en infrastructuur - maken militaire uitgaven niet zelden 15% van het totale overheidsbudget uit; dat is in die landen ongeveer evenveel als de uitgaven aan onderwijs en gezondheidszorg samen. Birma is op dit gebied koploper, het militaire regime besteedt 40% van het overheidsbudget aan wapens.^v Het [Human Development Report 2003](#) van het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) stelt daarom dat militaire uitgaven een belangrijk struikelblok zijn in het bereiken van de [Millennium Development Goals](#) (MDGs). Volgens de UNDP is het bereiken van de MDGs onmogelijk zonder het verminderen van de mondiale militaire uitgaven.^{vi}

De schadelijke effecten van militaire uitgaven op de MDGs worden nog eens versterkt door de rente op de schulden die gemaakt zijn voor de aanschaf van militair materiaal. Tussen de 15 en 20% van de mondiale schuldenlast houdt verband met militaire uitgaven. In veel ontwikkelingslanden overstijgen de rentebetalingen aan militaire schulden zelfs de uitgaven voor gezondheidszorg en onderwijs.^{vii} Ook is de internationale wapenhandel sterk gerelateerd aan corruptie. Hoewel de internationale wapenhandel maar 1% van de wereldhandel uitmaakte, was 50% van alle omkopingsgelden tussen 1994 and 1999 gelieerd aan wapenhandel.^{viii} Corruptie zorgt ervoor dat openbare middelen die bedoeld zijn voor economische en sociale ontwikkeling worden weggesluisd naar conflicthaarden.^{ix}

Als de wapenindustrie een legitieme rol wil spelen in het bereiken van een eerlijker, veiliger en vreedzamer samenleving moet de sector diepgaand en structureel hervormd worden om ervoor te zorgen dat:

- Geen wapens worden geproduceerd die geen onderscheid kunnen maken tussen militairen en burgers;
- Wapens niet worden geleverd aan repressieve regimes, fragiele staten, terroristische groeperingen en vechtende partijen;
- Corruptie wordt uitgebannen en transparantie wordt verbeterd;
- De wapenindustrie zich richt op het tegen aanvaardbare kosten ter beschikking stellen van producten en diensten die aantoonbaar bijdragen aan de veiligheid en duurzame ontwikkeling van arme landen.

Zolang deze structurele veranderingen in de wapenindustrie niet plaatsvinden, brengt het investeren in deze sector grote risico's met zich mee. Banken kunnen daardoor betrokken raken bij corrupte praktijken, bij handel met onderdrukkende regimes, en bij de productie van controversiële wapens. Daarom is het van groot belang dat banken een beleid voor deze sector ontwikkelen dat gebaseerd is op de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

1.1.2 Internationale standaarden

- **Internationaal humanitair recht**

Het [Internationaal Humanitair Recht](#) (IHL) is een verzameling van toonaangevende internationale overeenkomsten met betrekking tot het gebruik van wapens. De IHL is er om de humanitaire effecten van gewapende conflicten te beperken. Het beschermt - op papier - mensen die niet of niet meer participeren in vijandigheden, en beperkt de middelen en methoden van oorlogsvoering. Een belangrijk beginsel is dat in de manier van oorlogsvoering (inclusief de te gebruiken wapens) onderscheid gemaakt moet worden tussen militairen en burgers; burgers mogen geen slachtoffer worden van oorlogsvoering.^x

- **Specifieke wapensystemen**

Er bestaan verschillende internationale verdragen die betrekking hebben op de productie, het gebruik, de opslag en de handel van specifieke wapensystemen:

- De [Nuclear Nonproliferation Treaty](#) (NPT) van 1970 probeert de verspreiding van nucleaire wapens tegen te gaan.
- De [Biological and Toxin Weapons Convention](#) (BWC) van 1975 verbiedt het gebruik van biologische en giftige wapens.
- De [Convention on Certain Conventional Weapons](#) (CCW) van 1980 reguleert conventionele wapens die grote risico's op bijkomende schade aan burgers of onnodig lijden met zich meebrengen.
- De [Chemical Weapons Convention](#) (CWC) van 1997 verbiedt chemische wapens en vereist hun vernietiging binnen een bepaalde tijdspanne.

- De [Ottawa Convention](#) van 1997 verbiedt het gebruik van antipersoonslandmijnen.
- De [Convention on Cluster Munitions](#) (CCM) die in mei 2008 tot stand kwam en in december 2008 door 94 staten werd ondertekend, biedt een wettelijk verbod op het gebruik en de opslag van clustermunitie die onacceptabele schade aanricht aan burgers. Ook zorgt de conventie voor adequate zorg- en rehabilitatievoorzieningen voor overlevenden, en de ruiming van onontpofte clustermunitie in gebieden waar dat nu nog ligt. Met het bereiken van de benodigde 30^e ratificatie in februari 2010 is de conventie per 1 augustus 2010 in werking getreden als een internationaal bindend verdrag.^{xi}
- Verder bestaan er nog verschillende bilaterale verdragen tussen de voormalige Sovjet-Unie en de Verenigde Staten - de twee supermachten in de Koude Oorlog.^{xii}

Internationale verdragen en nationale wetgeving met betrekking tot wapens verbieden zelden banken en andere financiële instellingen om hierin te investeren. Er zijn echter een aantal interpretaties van de CCM die limieten stellen aan investeringen in clustermunitie. Artikel 1c van deze conventie luidt: "Each State Party undertakes never under any circumstances to assist, encourage or induce anyone to engage in any activity prohibited to a State Party under this Convention." De CCM stelt dus dat het verbod op assistentie mede een verbod op investeringen in clustermunitie inhoudt. Meerdere landen hebben dit bevestigd: Libanon, Mexico, Noorwegen, Ierland en Rwanda hebben investeringen geschaard onder de verboden vormen van assistentie. Ierland, Luxemburg, Noorwegen en Nederland hebben hieromtrent reeds wetgeving voor- of ingesteld.^{xiii}

In België is al sinds juli 2004 een wet van kracht die financiële instellingen verbiedt om te investeren in producenten van antipersoonsmijnen.^{xiv} Dit verbod is in maart 2007 uitgebreid met investeringen in producenten van clustermunitie en in juli 2009 met investeringen in nucleaire wapens.^{xv} In december 2008 nam Nederland de eerste stap om dit voorbeeld te volgen, door het aannemen van een motie van SP-Kamerlid Van Velzen die het financiële instellingen met overheidssteun verbiedt om te investeren in producenten van clustermunitie.^{xvi} Een wettelijk investeringsverbod is er echter nog steeds niet. Wel moeten financiële instellingen in een convenant vastleggen dat zij de intentie hebben om directe investeringen in clustermunitie uit te sluiten.^{xvii}

• Internationale wapenhandel

Er bestaan verschillende initiatieven om te voorkomen dat wapens worden geleverd aan repressieve regimes, terroristische groeperingen en vechtende partijen:

- Internationale organisaties zoals de Verenigde Naties, de Europese Unie en de [Organization for Security and Co-operation in Europe \(OSCE\)](#) hebben de bevoegdheid om wapenembargo's in te stellen jegens bepaalde landen of gevechtstroepen. Meestal worden embargo's ingesteld naar aanleiding van betrokkenheid bij conflicten waarbij ernstige mensenrechtenschendingen plaatsvinden.^{xviii}
- De Europese Unie onderkent de noodzaak tot een systeem voor de controle op wapentransacties. Het [Gemeenschappelijk Standpunt voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie](#) bevat acht criteria ter preventie van de uitvoer van militaire goederen en technologie die in het land van eindbestemming voor binnenlandse onderdrukking of internationale agressie kunnen worden gebruikt, dan wel kunnen bijdragen tot mensenrechtenschending en regionale instabiliteit. Het bevat ook een set werkzame maatregelen teneinde implementatie door de lidstaten te vergemakkelijken en cooperatie tussen de lidstaten te bevorderen.^{xix}

- De [Control Arms Campaign](#) heeft in de afgelopen jaren veel draagvlak gecreëerd voor een wereldwijde *Arms Trade Treaty* (ATT). Dit verdrag zou de internationale wapenhandel die conflicten, armoede en zware schendingen van mensenrechten voedt, moeten voorkomen. In december 2006 stemde de *General Assembly's First Committee* van de Verenigde Naties met een overweldigende meerderheid in met het ontwikkelen van deze ATT: 153 landen stemden voor; alleen de Verenigde Staten stemden tegen. In oktober 2009 kwamen regeringen een tijdspad overeen om een "sterk en robuust" ATT vast te stellen met de "hoogste standaarden" voor de beheersing van internationale handel van conventionele wapens.^{xx}
- Amnesty International dringt erop aan om in een dergelijke ATT op te nemen de door hen geformuleerde [Golden Rule on Human Rights and International Humanitarian Law](#): "alle overheden moeten handel in wapens - ook militaire wapens, munitie en uitrusting - voorkomen indien er een substantieel risico bestaat dat de wapens zullen worden gebruikt voor ernstige schending van internationale mensenrechten en humanitair recht". Amnesty stelt dat zonder deze Golden Rule, een ATT ineffectief zal zijn.^{xxi}
- De [Control Arms Campaign](#) heeft zes [Global Principles for Arms Transfer](#) gepubliceerd, gebaseerd op regionale en internationale verdragen, verklaringen en resoluties van de Verenigde Naties en anderen. De principes zijn bedoeld als modelbepalingen voor nationale wetgeving.^{xxii}

1.1.3 Inhoud van een goed bankbeleid

Er zijn weinig internationale verdragen en nationale wetten die banken of andere financiële instellingen rechtstreeks aanspreken op hun investeringen in de wapenhandel en -productie. België is een uitzondering: in dit land is sinds juli 2004 een wet van kracht die het investeren in producenten van landmijnen verbiedt.^{xxiii} In februari 2007 werden ook investeringen in bedrijven die clustermunitie produceren of verhandelen verboden.^{xxiv}

Steeds meer financiële instellingen leggen echter wel vrijwillig hun investeringen in wapenhandel en -productie aan banden. Het beste voorbeeld hiervan is het Noorse [Government Pension Fund - Global](#), het grootste pensioenfonds ter wereld. In december 2004 heeft dit fonds ethische richtlijnen opgesteld waarin staat dat het fonds, "geen investeringen mag doen die een onacceptabel risico vormen dat het fonds bijdraagt aan onethische handelingen, zoals schendingen van fundamentele humanitaire principes, schendingen van mensenrechten, grove corruptie of ernstige milieuschade." Momenteel telt de [lijst van bedrijven](#) die door het Noorse staatspensioenfonds uitgesloten zijn van beleggingen 29 namen. Hieronder vallen 20 bedrijven die uitgesloten worden vanwege betrokkenheid bij de productie van landmijnen, clustermunitie, nucleaire wapens en/of andere controversiële wapens, waaronder Lockheed Martin, Honeywell en BAe Systems.^{xxv} Vele pensioenfondsen, in Nederland en andere landen, hebben inmiddels het voorbeeld van het Government Pension Fund - Global gevolgd.

Nog meer dan in andere sectoren, moeten banken hun investeringen in wapenproducenten en -handelaars zorgvuldig heroverwegen. Ten eerste omdat het hier gaat om dodelijke producten. Daarnaast omdat de markt en handelsstromen zeer ontransparant zijn en de sector een historie van corruptie en wetsovertredingen kent. Met uitstaande leningen en/of investeringen in deze industrie kunnen banken betrokken raken bij transacties die ten grondslag liggen aan zeer ernstige mensenrechtenschendingen, gewapende conflicten, corruptie en de productie van controversiële wapens, zijnde wapens die verboden worden door de bestaande en in ontwikkeling zijnde internationale wapenverdragen.

Omdat deze sector zoveel schade berokkent aan de mens, zou het beter zijn als banken investeringen in deze sector geheel vermijden. Als banken hiertoe niet bereid zijn, dan moeten zij in ieder geval investeringen in *producenten van controversiële wapens* uitsluiten. Dit betreft onder meer producenten van landmijnen, clusterbommen, nucleaire-, chemische- en bacteriologische wapens. Ook producenten van wapenonderdelen die leveren aan producenten van wapensystemen en producenten van 'dual-use' technologie (onderdelen of systemen die kunnen worden gebruikt voor zowel civiele als militaire eindproducten) moeten heroverwogen worden.

Daarnaast moeten banken *bedrijven actief in controversiële wapenhandel* ook uitsluiten van investeringen. Dit betreft onder andere bedrijven die wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen leveren aan een of meer landen waartegen een wapenembargo geldt, landen die mensenrechten op grote schaal schenden of in een (burger)oorlog verwickeld zijn, landen die zeer corrupt zijn of landen met een falende/fragiele staat of arme landen die een groot deel van hun begroting aan wapenaankopen besteden.

Sommige (ethische) vermogensbeheerders gebruiken een zeer algemene methode om militaire bedrijven uit te sluiten. Hierbij worden bedrijven die een bepaald percentage (bijvoorbeeld meer dan 50%) van hun omzet uit militaire goederen halen, buiten hun investeringsuniversum worden geplaatst. Deze aanpak is niet erg bevredigend, omdat de belangrijkste wapenproducenten ter wereld - inclusief veel producenten van de meest omstreden wapens - minder dan 50% van hun omzet uit wapenproductie genereren.

1.1.4 Scoretabel

Op basis van de criteria die in de voorgaande paragraaf zijn beschreven is de volgende scoretabel voor het bankbeleid ten aanzien van wapens opgesteld:

1. De bank heeft geen beleid ten aanzien van wapens;
2. Het bankbeleid ten aanzien van wapens sluit investeringen in producenten van controversiële wapens gedeeltelijk uit EN/OF sluit investeringen in bedrijven actief in controversiële wapenhandel gedeeltelijk uit;
3. Het bankbeleid ten aanzien van wapens sluit investeringen in producenten van controversiële wapens volledig uit OF sluit investeringen in bedrijven actief in controversiële wapenhandel volledig uit OF sluit investeringen in zowel producenten van controversiële wapens als in bedrijven actief in controversiële wapenhandel vrijwel volledig uit;
4. Het bankbeleid ten aanzien van wapens sluit investeringen in producenten van controversiële wapens volledig uit EN sluit daarnaast investeringen in bedrijven actief in controversiële wapenhandel vrijwel volledig uit (bijvoorbeeld geen handelsfinanciering van controversiële wapentransacties en geen investeringen in bedrijven die internationale wapenembargo's schenden);
5. Het bankbeleid ten aanzien van wapens sluit investeringen in producenten van controversiële wapens volledig uit EN sluit investeringen in bedrijven actief in controversiële wapenhandel volledig uit.

ⁱ SIPRI Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security, SIPRI, Stockholm, Juni 2008.

ⁱⁱ The Small Arms Survey, "Small Arms Survey 2002: Counting the Human Cost", *Oxford University Press*, 2002.

ⁱⁱⁱ Amnesty International, Iansa and Oxfam International, "Arms Without Borders - Why a Globalised Trade Needs Global Controls", *Amnesty International, Iansa and Oxfam International*, October 2006; Close, H. en R. Isbister, "Good conduct? Ten years of the EU Code of Conduct on Arms Exports", *Saferworld*, Juni 2008

^{iv} SIPRI, "SIPRI Yearbook 2009: Armaments, Disarmament and International Security", SIPRI, Juni 2009.

-
- v Peperkamp, M., F. Slijper en M. Broek, "Financing misery with public money - European Export Credit Agencies and the financing of arms trade", ENAAT Research Group, Mei 2007.
- vi United Nations Development Programme, "Human Development Report 2003 - Millennium Development Goals: A compact among nations to end human poverty", *United Nations Development Programme*, Juni 2003.
- vii Peperkamp, M., F. Slijper en M. Broek, "Financing misery with public money - European Export Credit Agencies and the financing of arms trade", ENAAT Research Group, Mei 2007.
- viii United States Trade Promotion Co-ordinating Committee, "International Trade Administration: National Export Strategy 2000", *United States Trade Promotion Co-ordinating Committee* ^{Maart 2000}.
- ix Peperkamp, M., F. Slijper en M. Broek, "Financing misery with public money - European Export Credit Agencies and the financing of arms trade", ENAAT Research Group, Mei 2007.
- x International Committee of the Red Cross, "International Humanitarian Law in Brief", Website International Committee of the Red Cross, Bezocht in augustus 2009.
- xi Convention on Cluster Munitions, "Ratifications and Signatures", *Website Convention on Cluster Munitions*, Bezocht in maart 2010.
- xii Arms Control Association, "Treaties & Agreements", Website Arms Control Association, Bezocht in augustus 2008.
- xiii Vandenberghe, E., and Boer, R., "Worldwide investments in Cluster Munitions - a shared responsibility", *IKV Pax Christi and Netwerk Vlaanderen*, Oktober 2009; Docherty, B., "Staying True to the Ban on Cluster Munitions. Understanding the Prohibition on Assistance in the Convention on Cluster Munitions", *Human Rights Watch*, Juni 2009; IKV Pax Christi, "Persbericht: Ook investeringen in producenten van clustermunities verboden", *IKV Pax Christi*, 8 december 2009.
- xiv Belgische Federale Overheidsdienst Financiën, "20 Juli 2004 - Wet betreffende bepaalde vormen van collectief beheer van beleggingsportefeuilles", *Belgische Federale Overheidsdienst Financiën*, 9 maart 2005.
- xv Netwerk Vlaanderen, "Persbericht: België bant investeringen in clustermunities - Nieuwe Belgische wet is wereldprimeur", *Netwerk Vlaanderen*, 2 maart 2007.
- xvi IKV Pax Christi, "Persbericht: Ook investeringen in producenten van clustermunities verboden", *IKV Pax Christi*, 8 december 2009.
- xvii M. Verhaar, "Convenant tegen investering clusterbommen", *Website NUzakelijk*, 22 maart 2011.
- xviii Oxfam International, "UN arms embargoes: an overview of the last ten years", *Oxfam International*, 16 March 2006; Europese Unie, "Sanctions or restrictive measures in force (measures adopted in the framework of the CFSP)", *European Union - DG External Relations*, April 2007.
- xix Europese Unie, "Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB van 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie", *Publicatieblad van de Europese Unie*, 13 december 2008.
- xx Control Arms Campaign, "Persbericht: Overwhelming majority of world's governments vote to start work on an international Arms Trade Treaty", Control Arms Campaign, 27 oktober 2006; Control Arms Campaign, "Persbericht: World's Biggest Arms Traders Promise Global Arms Treaty", *Control Arms Campaign*, 30 oktober 2009.
- xxi Amnesty International, "Blood At The Crossroads: Making The Case For A Global Arms Trade Treaty", *Amnesty International*, November 2008; Amnesty International, "Israel-OPT. Fuelling conflict: foreign arms supplies to Israel/Gaza", *Amnesty International*, Februari 2009.
- xxii Control Arms Campaign, "Compilation of Global Principles for Arms Transfers", *Control Arms Campaign*, 9 augustus 2006.
- xxiii Federale Overheidsdienst Financiën België, "20 Juli 2004 - Wet betreffende bepaalde vormen van collectief beheer van beleggingsportefeuilles", *Federale Overheidsdienst Financiën België*, 9 maart 2005.
- xxiv Netwerk Vlaanderen, "Persbericht: België bant investeringen in clustermunities - Nieuwe Belgische wet is wereldprimeur", *Netwerk Vlaanderen*, 2 maart 2007.
- xxv Norwegian Ministry of Finance, "Responsible Investments", *Website Norwegian Ministry of Finance*, Bezocht in maart 2010.